

קרח: המחלוקת

בגישה אחדותית פשטנית, הסבורה שלעולם האמת אחת היא וכל החולק עליה טועה, סיפור קרח ועדתו נראה כמאבק בין "בני אור" ל"בני חושך". בצד האחד משה ואהרן, בחירי ה' הצודקים לחלוטין ונסמכים על האמת הא-להית, ובצד האחר קרח ועדתו שלא נבחרו, הטועים ומתעים. נצחוננו של משה ומותם של קרח ועדתו מעידים על נכונותה של האמת האחת והיחידה.

חז"ל אינם סבורים כך. חז"ל סבורים בדרך כלל ששני צדדי המחלוקת הם "אלו ואלו דברי א-להים חיים" ומניחים שגם בדעה הדחוייה מן ההלכה יש אמת. מובן, שאין זאת אומרת שכל דעה לגיטימית או נכונה, אבל קיים מרחב גדול של דעות ורעיונות לגיטימיים שיש להתחשב בהם, והרעיון של אמת אחת מוחלטת נדחה מפני ערך המחלוקת. המשנה בפרקי אבות מבחינה בין מחלוקת לשם שמים שעתידיה להתקיים, כמחלוקת שמאי והלל, לבין מחלוקת שלא לשם שמים שאין לה קיום, שהיא מחלוקת קרח ועדתו.¹ המשנה אינה פוסלת את המחלוקת עצמה. ההבדל בין מחלוקת רצויה לשאינה כזאת אינה בתכני המחלוקת אלא באופי הכוונות של החולקים.

על פי ההנחה הזאת, שגם בדעה הדחוייה יש אמת, מוצאים בתנ"ך ובדברי חז"ל רמזים להצדקת טענותיו של קרח. הנחת המוצא שלו, ש"כל העדה כולם קדושים" ודאי נכונה. יתכן שבעולם אוטופי היה מקום לויתור על הירארכיה והנהגה, כדי לאפשר לכל אדם לעבוד את ה' ולהתקרב אליו לפי דרכו. פרשת עלי ובניו במשכן שילה מצביעה על הסיאוב והסכנות הטמונות במנהיגות מתוכת בין ה' לאדם. כנגד עלי ובניו עומדת חנה, המייצגת את המתפלל השופך שיחו לפני ה' בלי תיווך ובלי אמצעים. חנה זוכה להפקד מעקרונה ובכך נביא. שמואל בן חנה, הנביא שהופיע מתוך חורבנו של המימסד הקלוקל של כהני שילה, ערער על המימסדיות של הכהונה ותיקן במידה מסוימת את חטא קורח. כלומר, הוא השתמש בטענות קורח לתיקון ולא לקלקול. אמנם, שמואל הוא זה שנדרש להקים את המימסד האחר – המלוכה - בישראל. שמואל היה ראוי לתפקיד הזה, דווקא מפני שצמח על רקע של ביקורת כלפי המימסד: הוא לא התלהב מבקשת העם למלך, ובמו ידיו גם הוביל להדחתו של המלך שאול שנמשח על ידו, כאשר לא עמד בדרישות הערכיות והמוסריות שנצפו ממנו.

קיומו של יסוד אמיתי במחלוקת הקרחית, נרמז בפסוק "ובני קרח לא מתו",² במזמורי תהלים שכותרתם "לבני קרח" ובמאמרי חז"ל על שירתם של בני קרח במקום שנתבצר להם בגיהנם.³

פרשת קרח היא שיאה של סדרת ערעורים וביקורת על הנהגתו של משה רבנו שנמשכת מאז תחילת ימיו במצרים. חז"ל מזהים את הקשר בין הערעור הראשוני במצרים לבין הערעור של קרח ועדתו, בכך שהם מציבים גם במצרים את דתן ואבירם. שני אלו מופיעים בתורה לראשונה בפרשת קרח, אולם חז"ל זיהו אותם כשני העברים הנצים במצרים. בכך בקשו חכמים לרמוז שטענת העברי במצרים "מי שמך לאיש שר ושופט עלינו" היא הגרעין ההיסטורי והחברתי הראשוני שנבט למחלוקת קרח ועדתו, ולטענתם הנוכחית של דתן ואבירם: "כי תשתרר עלינו גם השתרר".

משה רבנו דחה את הביקורת עליו ועל מנהיגותו, אך לא מפני שלא היה מסוגל לסבול ביקורת. אדרבה, ברוב המקרים משה מביא את דברי הביקורת של העם אל ה', לעתים מתוך הזדהות עמהם.

ניתן להצביע על שני סוגים של ביקורת כנגד משה ואהרן במהלך יציאת מצרים והמסע במדבר. קיים סוג אחד של ביקורת שהתורה, הקב"ה ומשה רבנו, מתייחסים אליו במידה מרובה של סלחנות וסובלנות. זו ביקורת הנובעת מקושי ומצוקה. כזו היתה התלונה במצרים על כך שמאז שבאו משה ואהרן אל פרעה הוחמר מצבם של השוטרים והעם. כדוגמת התלונה הזאת יש להחשיב את התלונות האחרות בספר שמות: המים המרים

1 אבות היז

2 במדבר כו יא

3 סנהדרין קי א

במרה,⁴ הרעב שקדם לירידת המן,⁵ חוסר המים ברפידיים,⁶ והמחסור במים אחרי מות מרים.⁷ במקרים האלה, הביא משה את תלונת העם אל ה' ולא התווכח עמהם כלל, אף על פי שמשלשון התורה משמע שהיתה ביקורת על האופן שבו התלוננו בני ישראל. גם בפרשת המתאוונים והמתאווים,⁸ שם תלונת העם לא היתה בדרישה למזון בסיסי, שהרי כבר היו להם מים ומן, הפנה משה את התלונות והביקורת אל ה'. אמנם, הם נענשו על התלונה הזאת, אך משה לא התווכח עם העם אלא אדרבה, הביא את התלונה אל ה' וביקש סיוע בהנהגת העם. יתר על כן, בפרשת מינוי הזקנים, כשיהושע רץ אל משה בבבלה בשמעו את אלדד ומידד מתנבאים במחנה, ניחם אותו משה: "מי יתן כל עם ה' נביאים",⁹ וכשמרים ואהרן דיברו סרה, בו ובצפורה אשתו, הוא נחלץ להתפלל לרפואתה של מרים.¹⁰ אפילו בפרשת המרגלים, כששמע משה את דברי הנאצה של עשרת המרגלים כנגד הארץ, הוא נפל על פניו ולא התווכח עמהם. הוא הניח ליהושע ולכלב להתמודד עם טענות המרגלים, והוא עצמו גם בפעם הזאת נחלץ להתפלל על העם לבל ייענשו בעוון המרגלים.¹¹ רק בפרשת קרח, כאשר הביקורת לא נבעה מצורך של העם, אלא מערעור עקרוני על מנהיגותו, עמד משה להתמודד עם טענות המבקרים. הוא החל להתפלמס עם קרח ועדתו ולהשיב על טענותיהם: "וידבר אל קרח ואל כל עדתו ... שמעו נא בני לוי..."¹² אלא שהפולמוס נגדע באיבו. קרח לא השיב לטענותיו של משה, והמדרש מסביר זאת כך:

... כל הדברים האלו פייס משה לקרח, ואין אתה מוצא שהשיבו דבר, לפי שהיה פיקח ברשעו, אמר אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול, עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל כרחי, מוטב שלא אזקק לו, כיון שראה משה שאין בו תועלת, פירש הימנו. וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם, אף הן עמדו ברשען, ולא נזדקקו להשיבו, ויאמרו לא נעלה.¹³

המדרש מדייק מן הכתוב, שמשה היה נכון להתווכח עם קרח ועדתו ולא רצה להשתיקם. אלא שהם בחרו במאבק ומרי מסוג אחר. והם שנמנעו מלפתח את הדיון והפולמוס בדרך העיון והבירור, והעדיפו להתמודד עם משה בכוח, התמודדות שגרמה בסופו של דבר לכשלונם הגמור.

יתכן, שאילו היה מתקיים דיון של ממש בין משה לקרח, היו הטענות של קרח נשמעות בחלקן, והיתה נמצאת איזו נוסחה שהיתה מניחה את דעתו, שהרי, כפי שרמזו חז"ל, קולו של קרח נשמע בסופו של דבר על ידי בניו בדורות שיבואו.

ההבדל בין מחלוקת שהיא לשם שמים למחלוקת קרח ועדתו הוא בדרך ניהולה של המחלוקת. אם אין מקשיבים ואין מכבדים את הצד שכנגד, המחלוקת תגיע להכרעה כוחנית, ששני הצדדים ינזקו ממנה, לא רק הצד המפסיד, אלא גם הצד המנצח ימצא נפסד מהשתקת קול היריב. במחלוקת לשם שמים, קולם של שני הצדדים נשמע, והצד שהלכה נקבעה כמותו אף מקדים ומשמיע את דעת החולק עמו, לפני שהוא מציג את

4 שמות טו כג

5 שמות טז ג

6 שמות יז א

7 במדבר כ א-ו

8 במדבר יא א

9 במדבר יא כט

10 במדבר יב יג

11 במדבר יד יז - יט

12 במדבר טז ה - יא

13 מדרש תנחומא (בובר) פרשת קרח סימן טו

דעתו שלו.¹⁴ במחלוקת כזו, שני הצדדים יוצאים נשכרים, קולם ודעתם נשמעים, ומשתמרים לדורות – כהבטחת המשנה, שזו מחלוקת העתידה להתקיים.